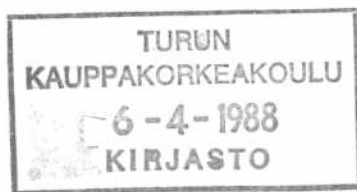

Politiikan tutkimus ja käytäntö: esimerkkitapauksena presidentinvaalien 'kaksoishermeneutiikka'

Tässä *Politiikka*-lehden numerossa käydään keskustelua politiikan tutkimukseen kohdistuvista ajankohtaisista haasteista.

Keväällä 1987 lehden toimitus lähetti politiikan tutkimuksen professorikunnalle (professorit ja apulaisprofessorit) kirjoituspyynnön aiheesta »Politiikan tutkimus ja suomalainen yhteiskunta: politiikan tutkimuksen haasteet».

Kyseinen teema tuntui tärkeältä ja ongelmalliselta monestakin syystä. Ehkä eniten siitä syystä, että politiikan tutkimuksen ja yleisemminkin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen suhde käytäntöön näyttää ongelmallistuneen jälleen kerran. Yksi näkyvimpiä esimerkkejä yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen käytäntösuhteiden uudenslaisesta ongelmallistumisesta on ollut mm. politiikan tutkimukseen ja tutkijoihin kohdistettu kritiikki julkisuudessa.¹ Politiikan tutkimuksen kritiikissä ollaan sivuttu kysymystä yhteiskuntatieteellisen ja politiikan tutkimuksen pätevyysalueen rajoista; sitä jatkuvasti ajankohtaista ongelmaa, tutkiiko politiikan tutkimus todella merkittäviä ongelmia vai pääasiassa vain toisarvoisia asioita; kuinka objektiivista ja tieteellistä politiikan tutkimus oikeastaan on jne.

Mutta kyse on laajemminkin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tuottaman tiedon muuttuneista käytäntösuhteista. Tiedon — jopa yhteiskuntatieteellisen tiedon — yhteiskunnallinen merkitys on korostumassa. Julkisuudessa kilpaillaan 'tiedosta' ja tieto on myös ajankohtainen konfliktiulottuvuus. Kyse ei ole pelkästään tutkimustuloksien 'soveltamisesta käytäntöön', vaan myös itse tieto näkökulmina ja siten tutkijat persoonina ovat entistä välittömämmin osa tieteen käytäntöä. Edelleen, tulosvastuun ja tuottavuuden ilmapiirissä tiedonvälitys on entistä tärkeämpi myös tieteen välittämisessä käytäntöön. Itse tiede on viime aikoina pystynyt (pyrkinyt?) ehkä liian vähän vaikuttamaan niihin ehtoihin ja olosuhteisiin, jossa tiede, tutkimus, tieteen roolista kumpuava tieto ja itse tutkijat tulevat osaksi yhteiskunnallista käytäntöä, esimerkiksi siihen miten julkisuudessa puhutaan yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta.²

Tarkastelen seuraavassa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ongelmallistunutta suhdetta käytäntöön muutamasta näkökulmasta, joilla käsittääkseni voi olla vaikutusta tässä yhteydessä. Lähdän liikkeelle jo klassiseksi muodostuneesta problematii-

¹ Katsausta tällaiseen kritiikkiin ks. esim. Matti Wibergin puheenvuoroa Mistä saisi uudet saappaat ja silmälasit? *Politiikka* 4/87 s. 345—351; joidenkin politiikan tutkijoiden keskustelua ja johtopäätöksiä tällaisesta kritiikistä Matti Wiberg, Vaatimaton ehdotus. Valtiotieteellisen yhdistyksen tiedotuslehti *Politiikan tutkimus ja yhteiskunta* No 25/1987 s. 10—11.

² Näistä asioista ei olla ehkä keskusteltu riittävästi viime vuosina. Tässä suhteessa tärkeä aloite on Klaus Mäkelän toimittama *Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka*. Tammi. Helsinki 1987.

kasta, joka koskee yhteiskunnan järkipäristymistä ja tieteen roolia tuossa 'järjellistymisen prosessissa'.

Yhteiskunnan rationalisoituminen ja yhteiskuntatieteiden vaikeus perustella omaa legitimiyyttään

Kuten tunnettua rationalisoituminen oli erityisesti Max Weberin keskeisiä teemoja. Rationalisoituminen ilmeni hänen mielestään modernin tieteen luonnon hallitsemisessa ja byrokraattisen organisaation 'voitossa' kansalaisten yhteiskunnasta. Rationalisoituminen kuvasi myös inhimillisen toiminnan asemaa maailmassa, jonka rakenteet pyrkivät sulkemaan tuon toiminnan rutiinien koteloon ja edellyttivät siltä ennakoivuutta, välineellisyttä ja ennustettavuutta.

Moderni tiede oli Weberin mielestä yksi niistä keskeisistä tekijöistä, joiden tuloksena oli myyttisen maailmankuvan mureneminen, tästä johtuva harhakuvitelmissa vapautuminen ja rationaalisuuden eteneminen. Rationalisoitumisen kulttuurimerkitys on siinä, että eksplisiittiset, selvästi ilmaistut ja järkevästi ennakoitavat säännöt ja menettelytavat enenevästi korvaavat tunteen, tradition ja 'sormituntumalla' toimimisen toiminnan kaikilla lohkoilla. Tuloksena on eräänlainen 'tekninen elämänsäsenne', joka ei kykene Weberin mielestä täyttämään luomaansa tyhjiötä: luoda merkitystä ja yhtenäisyyttä elämään. Näin moderni tiede oli myös omalta osaltaan vastuussa siitä, että rationaalisuuden eteneminen yhdistettiin tarkoituksettomuuteen ja tiede tiettyinä tieteellisen tutkimuksen arvovapaina pelisääntöinä miellettiin arvoa paaksi ja objektiiviseksi toiminnaksi, jolta sitten samalla puuttuivat voimakkaat tunteiden myötävaikuttamat henkiset ja moraaliset ihanteet. Toisin sanoen tieteestä itsestään näytti tulevan rationaalista mutta samalla tarkoituksetonta, suorastaan persoonatonta toimintaa. Tällaisena tiede ei Weberin mielestä koskaan pystyisi rakentamaan mitään siihen verrattavaa mitä se tuhoaa: tiedekin näytti yhä enemmän olevan valta ilman oikeutusta. Erityisesti yhteiskuntatieteiden olisi hyvin vaikea tällaisessa tilanteessa perustella omaa asemaansa ja arvoaan: mitä erityistä annettavaa yhteiskuntatieteillä voisi olla?

Kuten tunnettua ideaalityypin käsite oli Weberille itselleen metodologinen väline, joka oli teoreetikko-tutkijan lähes ainoa arvot ja merkitykset huomioonottava toimintamahdollisuus rationaalisuuden yhä tiukkenevassa otteessa. Weber halusi perustella yhteiskuntatieteen merkitystä ja arvoa määrittelemällä sen yhdeksi kulttuuritieteistä, joissa elämänilmiöitä piti tutkia kulttuurisen merkityksen ehdoin. Ideaalityypit olivat hänelle merkityksen vangitsemisen ja ilmaisemisen välineitä, jotka perustuvat viime kädessä väistämättä myös subjektiivisiin oletuksiin. Tässä mielessä metodologia ei ollut Weberille vain ohje tutkimukseen vaan myös moraalista käytäntöä sillä juuri 'metodologilla' on mahdollisuus, kutsumus ja velvollisuus osoittaa, ettei tiede voi kukoistaa ilman arvioivia käsitteitä. Nämä nimenomaan ravitsevat käsityksiä siitä mikä on tärkeää, merkityksellistä ja lisäksi tutkimisen arvoista. Näin ymmärretty yhteiskuntatiede pystyy Weberin mielestä myös perustelemaan oman legitimitteettinsä, mutta eittämättä myös riskit ovat tavattoman suuret.

Polyteismi ja arvot

Moderni yhteiskunta on polyteistinen yhteiskunta. Polyteismi-termillä Weber tarkoitti sitä, että metafyyssisen maailmankuvan hajoaminen johti tilanteeseen, jossa arvot menettivät ehdottomuutensa. Eri arvosuuntausten välille kehittyi kilpailua, jonka ratkaisemiseksi ei ollut enää kritiikin ylittävää 'turvallista' kiintopistettä (uskonto, jumala, luonto tms.). Rationalisoitumisen tuloksena olikin Weberin mielestä »uusi polyteismi» arvojen välisenä yhteensovittamattomana kamppailuna. »Rationalisoitunut maailma on muuttunut mielettömäksi, koska erilaiset arvojärjestykset ovat keskenään ratkaisemattomassa kamppailussa.»

Toisaalta tunnemme Weberin arvovapauden (Wertfreiheit) metodologisen periaatteen esittäjänä. Arvovapaus- tai arvoneutraaliuden periaatteessa Weber pohti yhteiskuntatieteen pätevyysrajoja. Tiede törmää pätevyytensä rajoihin kun on kyse asioiden arvottamisesta. Maailmassa käydään jatkuvaa kamppailua kilpailevien ja vastakkaisen arvojen välillä. Rationaalisuuden lisääntymisestä huolimatta aina jää tilaa 'irrationaalisuudelle', josta kumpuaa uskomusten ja mielipiteiden valta. Arvo ja merkitys eivät ole esineissä vaan ne syntyvät vakaumuksistamme — ja meillä on aina jonkinlaisia vakaumuksia. Me 'uskomme' aina johonkin — vaikka vain hetkelisesti, mutta kuitenkin. Arvo ja merkitys perustuvat Weberin mielestä viime kädessä 'uskoon'. Hänen käsityksensä mukaan tiede ei kuitenkaan kykene pätevästi ratkaisemaan kilpailevien ja kamppailevien arvojen paremmuutta. Arvovapaus-teesillään Weber ei suinkaan halunnut sulkea arvoja pois. Pikemminkin hän korosti edellä kuvatulla tavalla niiden ensiarvoista merkitystä yhteiskuntatieteessään. Puolueettomuusperiaatteellaan hän argumentoi tieteen kyvyttömyyttä tieteellisesti ratkaista viimekätisten arvojen ja 'uskomusten' paremmuutta.

Politiikka on 'kaikesta huolimatta' yksi aikakauden jumalista. Poliitiikan 'jumalainen merkitys' syntyy siitä, että 'politiikka osallistuu' massatiedotusvälineiden korostamana todellisuuden määrittelyyn: määrittelemällä sitä mikä on, sitä mikä on tärkeää ja sitä mitä tulevaisuudelta voidaan odottaa. Lyhyesti ilmaistuna politiikka osallistuu ihmisten sosiaalisen ja poliittisen mielikuvituksen muovaamiseen.

Weberin mielestä politiikankin kutsumuksena viimekätinen peruste on usko oman vakaumuksen merkitykseen. Miten sitten tutkimus, joka pyrkii sanomaan jotakin uskoon perustuvista asioista voi tavoitella tieteellisyyden, objektiivisuuden ja yhteiskunnallisen merkityksen statusta? Tämä on haastava ongelma.

Kaksoishermeneutiikan ongelma

Ihmisen maailman erityislaatua on kuvattu kaksoishermeneutiikan käsitteellä. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kannalta kaksoishermeneutiikka merkitsee sitä, että jo tutkimuksen kohde on ennalta, ennen minkäänlaista teoreettista hahmotusta, tulosta jostakin ymmärtämisprosessista. Tutkimus kohtaa 'jo tehdyn maailman'. Siinä on (termeissä, kielessä jne.) 'jo valmiina' se 'esiteoreettinen' tieto, jonka nojalla ihmiset ovat tuottaneet tutkittavan kohteen. Näin ollen tutkimus ei voi lähteä koskaan 'nollatilanteesta', vaan tutkittava kohde on jo itsessään riippuvainen tulkinnoista ja merkitysten läpäisemä.

Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kohde on samalla sekä reaallinen että kielel-

linen: reaalin kielellä nimetty 'ominaisuus', joka on jo jonkun toiminnan ja yhteiskunnallisen toimintalogiikan tulosta. Kun tutkija tutkii kohdettaan, hän itse on yhteiskunnallinen toimija (subjekti³), hän joutuu väistämättä osallistumaan, 'puuttumaan' sosiaalisen maailman merkitysjärjestelmään ja siihen puuttuessaan hän joutuu vähintäänkin implisiittisesti puhumaan sosiaalisen maailman rakentamisen pätevyuden kriteereistä. Eli kaksoishermeneutiikan näkökulmasta yhteiskuntatieteellinen tutkimus joutuu väistämättä puhumaan arvoista: tieto on aina väistämättä myös laadullista tietoa ja tutkimus osa yhteiskunnallista keskustelua. Tämä merkinnee myös tieteellisen tutkimuksen pyhyden murenemista ja 'maallikkojen' lisääntyvää kritiikin mahdollisuutta, kritiikin, jossa 'epäillään' joidenkin näkökulmien mielekkyyttä. Tutkimukselle tällainen kehitys on tietysti aina haaste pyrkiä 'tuottamaan' pätevää tietoa. Ongelmana on luonnollisesti pätevyuden kriteerit: arvioivan tiedon objektiivisuuden mahdollisuus.

Yksi viimeaikojen keskustelluimpia ko. ongelman ratkaisuesityksiä on ollut Jürgen Habermasin esittämä näkemys, jonka mukaan tutkimus erittelee aina näkökulman pätevyuden kriteereitä, perustelua näkökulman pätevydestä. Hänen mukaansa tiede on sitten diskurssia, joka koskee pelkästään pätevyuden kriteereitä ja jonka tavoitteena on pelkästään yhteisymmärryksen saavuttaminen näistä kriteereistä.

Tapausesimerkki: Presidentinvaalien 'kaksoishermeneutiikka' ja kuka oli vaalien voittaja?

Allekirjoittanut vaalien kommentoijana

Presidentinvaalit päättyivät maanantaina 1. 2. huipentuen minun kuten monen muunkin osalta TV 1:n vaalitulospalveluun. Seuraavana päivänä soivat puhelimet tiuhaan tahtiin työpaikalla ja kotona kun toimittajat halusivat kommentteja. Ylivoimaisesti suosituin kysymys oli: »Miksi Väyrynen voitti?» Kun olin aikani maistellut kysymystä, se alkoi tuntua yhä 'omituisemmalta' ja tietyt asiat alkoivat lokahtaa paikoilleen. Sovin tapaamisen yhden toimittajan kanssa tiistai-iltapäiväksi. Haastattelu ilmestyi seuraavan päivän lehdessä otsikolla »Politiikka palasi politiikkaan — Väyrynen vaalien voittaja». Keskiviikkoiltana oli sitten TV 1:n A-studioissa ehkä noin viiden minuutin haastattelu, jossa käytiin läpi samantyyppisiä asioita kuin em. lehtihaastattelussakin (tästä vähän tarkemmin jatkossa). Seurauksena näistä haastatteluista oli, että torstaina 4. 2. puhelin soi entistäkin tiuhemmin niin työpaikalla kuin kotona. Toimittajien lisäksi sain puhelinsoittoja ns. tavallisilta ihmisiltä. Viimemainitut soitot kumpusivat lukijan ja tulkitsijan näkökulmista ja ne olivat kahta tyyppiä. Joisakin soitoissa ihmeteltiin miten näin pitkälle koulutettu ihminen voi mennä julki-suudessa nostamaan Väyrystä, joka näiden soittajien mielestä on kaiken muun kuin 'nostamisen arvoinen'. Joidenkin toisten soittajien näkökulma oli tietysti sitten lähestulkoon päinvastainen. Missä suhteessa tämäntyyppiset kommentit olivat siihen nähden mitä haastatteluissa yritin sanoa?

³ Jos peruskäsitteiden asettaminen on tutkimuskohdetta muovaava teko.

Miten vaalien voittaja vaaliprosessissa määriteltiin?

Välittömästi vaalien jälkeen yleisin kysymys siis oli: »Miksi Väyrynen voitti?» Mielestäni kysymys oli liian helposti asetettu. Jotta tuossa kysymyksessä olisi jotain mieltä, niin ensin on palautettava mieleen että vaaleissa on kysymys prosessista, jonka olennainen osa on vaalien tuloksen ja tuloksen merkityksen arviointi. Toiseksi, varsinkin näissä presidentinvaaleissa, itse vaalien tulos, mistä näkökulmasta vaalien tulos arvioidaan, oli entistäkin ongelmallisempi. Koiviston valinta presidentiksi oli enemmänkin rutiinia ja sen tähden vaaleille etsittiin julkisuudessa mielenkiintoisempia tuloksia.

Arvioidaksemme kysymystä »miksi Väyrynen voitti» meidän on ensin kysyttävä 'mikä oli Väyrysen voitto'. Tätä pyrin kommentoimani painottamaan. Käydyt presidentinvaalit olivat ennennäkemättömät mielipidetiedustelu- ja mediavaalit. 'Kenes-tä presidentti' ei enää riittänyt varsinaiseksi uutiseksi ja vaalien seuraamisen motiiviksi. Vaaleille luotiin julkisuudessa jatkuvia mielipidetiedusteluja hyödyntäen uudet haasteet, joista keskeisimmiksi muodostuivat: ylittääkö Koivisto suoraan 50 % rajan ja se että Holkeri 'pesee' Väyrysen. Näitä jatkuvasti rummuttamalla niistä tehtiin vaaleihin kohdistuvia keskeisiä odotuksia. Ne muodostivat keskeiset mielikuvat siitä mitä vaaleissa 'pitäisi tapahtua'. Näin tavallaan mielipidetiedustelut etukäteen määrittivät kysymyksen siitä mistä vaaleissa on kysymys. Ne nimesivät vaalit.

Vaalien etukäteismäärittely edellä kuvatulla tavalla onnistui, meni läpi ja hyväksyttiin lähes totaalisesti. Valaisevin esimerkki oli TV 1:n vaalitulospalvelu; koko tulospalvelu oli kauttaaltaan edellä kuvatun juonen näytteillepanoa. Alkuillan kommentoinnin keskeinen aihe oli pelkästään se, ylittääkö Koivisto 50 % rajan ja miten Holkerin ja Väyrysen saamat äänimäärät illan mittaan liikkuvat, vielä niin, että Holkerin jäämistä kolmanneksi kommentoitiin koko ajan suurena yllätyksenä. Toisin sanoen, vaalien yllätys ja Väyrysen muodostuminen vaalien suureksi voittajaksi syntyivät siitä, etteivät ennako-odotukset toteutuneet. Väyrynen peittosi nimenomaan ennusteille rakentuvat odotukset. Voiton 'makeutta' lisäsi ja merkitystä korosti se, että loppuillan ohjelmasta muodostui paljolti ennako-odotusten kumoutumiselle rakentuva tappion näytteillepano. Koivisto totesi itse olevansa »lievästi pettynyt», Koikoomuksen puoluetoimistossa oli hyvin hiljaista ja vaisua samoin kuin Helsingin työväentalolla.⁴

Sen jälkeen kun yritin vastata tarkemmin kysymykseen 'mikä oli Väyrysen voitto', asetin toisen kysymyksen: 'miksi Väyrynen voitti ennusteet'. Kolmas olennainen kysymys on sitten, mitä vaalin tulos — tulkittuna Väyrysen voitoksi — merkitsee jatkossa. Tältä osin vaalin tulos on vielä avoin kysymys, mutta tähän viittasin tuolla toteamuksella politiikan palaamisesta politiikkaan.

Joka tapauksessa tämä pieni esimerkki kertoo kaksois hermeneutiikan vaikutuksesta ja siitä miten vaikea sitä on ohittaa — jopa vaaleja kommentoivan politiikan tutkimuksen.

KYÖSTI PEKONEN

⁴ 'Odotuskrapulasta' näyttiin pikkuhiljaa heräävän. Mm. 4. 2. kuulin radiosta, että Sdp:n puoluetoimikunta oli kokouksessaan paheksunut television vaalitulospalvelua siitä, ettei siinä riittävästi ja asianmukaisella tavalla korostettu ehdokas Koiviston suurinta äänimäärän lisäystä.